

РОЗДІЛ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.4

ПРАВОВИЙ ПРОСТІР ДЕРЖАВИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

LEGAL SPACE OF THE STATE: CONSTITUTIONAL BASIS

Бєлов Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Жежіхова М. (Řeřichová M.),

*кандидат юридичних наук, адвокат
(Словацька Республіка)*

У статті розглянуто особливості категорії «правовий простір». Автор наводить думки вчених, що займалися дослідженням цього правового поняття. З огляду на прив'язання категорії «правовий простір» до конституційного права, сформульовано висновок про простір як конституційно-правову категорію.

Ключові слова: простір, правовий простір, конституційне право, конституційно-правова реформа, реформування конституційного ладу.

В статье рассмотрены особенности категории «правовое пространство». Автор приводит мнения ученых, занимавшихся исследованием этого правового понятия. Учитывая привязанность категории «правовое пространство» к конституционному праву, сформулирован вывод о пространстве как конституционно-правовой категории.

Ключевые слова: пространство, правовое пространство, конституционное право, конституционно-правовая реформа, реформирование конституционного строя.

The article deals with the features of the category “legal space”. The author gives the thoughts of scientists involved in the study of this legal concept. By tying the category “legal space” to the constitutional law, a conclusion is drawn about the space as a constitutional category.

Key words: space, legal space, constitutional law, constitutional-legal reform, reformation of the constitutional system.

Постановка проблеми. Розвиток та ствердження власного шляху і місця України у геополітичному оточенні, її включення до європейських та світових інтеграційних процесів нерозривно пов'язані з організацією нормотворчої та правозастосовної діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, яка б відповідала сучасним тенденціям правового розвитку та міжнародним стандартам у цій сфері. Нові тенденції у конституційно-правовій розбудові країни, становлення інститутів громадянського суспільства, оптимізація та реформування системи державного управління спричиняють нові умови реалізації державної влади, неодмінною рисою ефективної діяльності якої виступає єдність правового простору [1, с. 44].

У нинішній складній ситуації реформування конституційного ладу певні інтеграційні процеси можуть розв'язати й реальні проблеми сучасного конституціоналізму. Проте тенденції гармонізації законодавства не варто розглядати суто в контексті європейського та світового конституційного розвитку, оскільки процеси уніфікації відбуваються й у внутрішньодержавному праві. Так, особливості національної правової системи, на думку Т. Подорожної, потребують уніфікованого підходу до погодженості чинного законодавства, формування єдиного правового простору на всій території України, адже наявні суперечності між нор-

мами Конституції України та чинним законодавством спричиняють кризові явища політичного, економічного та соціального характеру [2, с. 12].

Виділення територіальних правових систем, з-поміж яких розглядаються міжнародна, регіональна, національна, виводить до розуміння їх тісної взаємодії та навіть залежності від просторової прив'язки. Просторова ідентифікація правової системи є важливою методологічною процедурою, сутність якої полягає в змістовному наповненні категорії «правовий простір» з урахуванням сучасних інтерпретацій правового простору.

Стан опрацювання. Значний внесок у розроблення сучасного конституціоналізму, його реформування, а також безпосередньо забезпечення єдності правового простору, що становлять доктринальне підґрунтя дослідження, зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: В. Азізова, М. Баймуратов, Ю. Барабаш, Р. Батуренко, Ю. Бисага, А. Колодій, Н. Кіріченко, Н. Мяловицька, О. Марцеляк, М. Орзіх, В. Погорілко, О. Рогач, М. Савчин, В. Серьогін, О. Скрипнюк, Л. Тацій, Ю. Тодика, А. Філіппов, В. Федоренко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.

Метою статті є розгляд особливостей категорії «правовий простір», зважаючи на прив'язування категорії до конституційного права.

Виклад основного матеріалу. Просторово-часовий вимір права як одна з основних проблем загальнотеоретичної юриспруденції пов'язаний не тільки з темпоральними та територіальними аспектами дії правових нормативів. Просторовий вимір властивий мисленню людини і, відповідно, невіддільний від його використання в різноманітних ситуаціях. Тому яскравим полем оперування категорією простору постають правові відносини і правові ситуації, які, за твердженням О. Мельничук, створюють подієвий фон права [3, с. 139].

У цьому контексті в сучасній науці конституційного права дедалі частіше приділяють увагу поняттю «правовий простір». Основними питаннями, які розглядаються, є такі: як організований правовий простір, які його основні форми та способи конкретизації, яке його конституційне закріплення. Водночас трапляється, що поняття «правовий простір» виявляється відірваним від реальних просторів, які локалізуються за допомогою правових зв'язків і конкретизуються в його особливих типах: міському, державному, інтегративному, транснаціональному тощо [4].

Французький теоретик права Ж.-Л. Бержель справедливо підкреслює: «<...> кожна правова система повинна регулювати проблеми, пов'язані з простором як елементом юридичних відносин; тепер нам належить вирішити питання про те, як простір проявляється в правових відносинах, навіть якщо роль простору в правовій системі здається досі зовсім не вивченою» [5, с. 223].

Сучасному рівню звання наукових знань про природу простору в теорії конституціоналізму відповідає уявлення про те, що вся життєдіяльність людського суспільства тісно пов'язана зі сприйняттям простору. Згідно з цим, простір відображає циклічні процеси в матеріальному й ідеальному світі, будучи умовою для співіснування систем, які розвиваються і в які входять правові процеси із властивим їм власним простором, що відповідає їх специфіці юридичної діяльності. Просторові зв'язки та відносини об'єктивно складаються тільки на тій основі життєдіяльності, яка здійснюється між людьми. Усвідомлення її змісту призводить до осмислення форм буття, однією з яких виступає термін «простір» [6, с. 7].

Специфіку фізичного простору, за твердженням Т. Южакової, варто відрізнити від соціального, в якому існує та розвивається суспільство, а разом з ним і правовий простір. Властивості і течії його залежать від форм життєдіяльності людей і характеризуються своїми ритмами, циклічністю, темпами протікання, а також ставленням людей до самого соціального явища, званого простором в праві [7, с. 25].

Простір – це особлива функціональна категорія юридичної теорії і практики, що відображає виникнення, вираз і кордони будь-якої правової дії, процесу, норми, стану, події. У просторі регулюються правовідносини. Правові відносини – це специфічна форма соціального взаємопроникнення суб'єктів і об'єктів права з метою реалізації законних інтересів і досягнення того, що передбачено джерелом чинного права. У свою чергу, просторові відносини – це дефініція, яка виражає взаємодію між тривалістю і послідовністю правових процесів і подій [8, с. 22].

Виявлені просторові параметри взаємодіють із правовими відносинами у процесі врегулювання поведінки індивідів в соціумі. У такому разі простір забезпечує право, стабілізує його або обмежує. Просторові межі, встановлені законом, можуть переборювати себе і бути замінені на більш прогресивні. Вони також одночасно утворюють певну межу, за якою починають розвиватися правовідносини [9, с. 58].

У наукових працях, що присвячені вивченню юридичної основи категорії «простір», наведені результати деяких досліджень різних просторових параметрів у праві. Так, зокрема, французький правознавець Ж.-Л. Бержель у найзагальнішому вигляді розглядає проблему взаємозв'язку понять «простір» та «право» в таких аспектах: 1) присвячений аналізу дії права в конкретно взятому просторі; 2) аналізує ту саму дію в правових системах [10, с. 250–260].

Цікавим, як на наш погляд, є дослідження поняття «простір», подане І. Барцицем. У своїй роботі під простором вчений розуміє фізичну реальність, на яку поширюється дія юридичних норм верховенства Конституції [11, с. 24].

Л. Ганцева відзначає першочерговість формування категорії «простір» у праві, вказуючи на те, що простір матеріального і соціального світу є об'єктивною реальністю існування поза людиною і незалежно від окремих суб'єктів права. Однак об'єктивна складова частина аналізованого терміну в процесі зіткнення з індивідом і його свідомістю заломлюється і перетворюється на суб'єктивну. Суб'єктивне і об'єктивне, взаємодіючи, породжують правову свідомість, а та, у свою чергу, – правову культуру, впливаючи на правову матерію загалом (іншими словами, норми права і суспільно-правове життя суспільства та держави) [12, с. 23, 58].

У своїх наукових дослідженнях Д. Керімов відзначає той факт, що у кожного закону є об'єктивна реальність дії в просторі. Ця об'єктивна реальність дії закону в конкретно-історичних умовах має свої межі. Звідси походить потреба в коригуванні раніше прийнятих правових приписів і норм у зв'язку з розвитком як об'єктивних закономірностей, так і умов дії правової матерії у соціумі [13, с. 102–103].

В. Суханов термін «простір» наповнює значенням «місце розташування» або «місце розвитку», при цьому вчений підкреслює, що термін «місце» не варто розглядати як тільки географічне або соціальне явище, адже в юридичному сенсі це сам об'єкт, розташований у просторових формах [14, с. 30].

Висновки. Таким чином, на наш погляд, простір як конституційно-правова категорія – це специфічна функціональна категорія науки конституційного права, що відображає закріплені в Основному Законі держави певні просторові межі виникнення та розвитку будь-якої конституційно-правової дії, самого конституційного процесу, конституційної норми, стану чи події. Отже, простір являє собою просторові межі, встановлені Конституцією, що можуть переборювати себе і бути замінені на більш прогресивні в рамках здійснення конституційно-правової реформи. Вони також одночасно утворюють певну межу, за якою починають розвиватись конституційні правовідносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кіріченко Н.С. Конституційно-правовий механізм забезпечення єдності правового простору : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Н.С. Кіріченко. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2016. – 225 с.
2. Подорожна Т.С. Проблеми оновлення Конституції України та національного законодавства в контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / Т.С. Подорожна // Віче. – 2015. – № 6 (березень). – С. 12–14.
3. Мельничук О.С. Міський правовий простір: від метафори до поняття / О.С. Мельничук // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 67. – С. 139–147.
4. Зинков Е.Г. Термин «пространство» в теории права / Е.Г. Зинков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=26&art=3119>.
5. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бержель ; пер. с фр. – М., 2000. – 898 с.
6. Вениаминов Я. Идеологические основы обеспечения единого правового пространства / Я. Вениаминов // Вестник ДГУ. – 2013. – № 2. – С. 7–9.
7. Южакова Т.Л. Региональное правовое пространство: теоретико-правовой аспект : дис. ... канд. юрид. наук / Т.Л. Южакова. – Краснодар: КГУ, 2007. – 200 с.
8. Козюк М.Н. Правовое пространство и правовые коммуникации / М.Н. Козюк // Новая правовая мысль. – 2002. – № 1. – С. 21–26.
9. Ганцева Л.М. Правовое пространство: социально-философский анализ (на примере Российской Федерации) : дис. ... канд. филос. наук / Л.М. Ганцева. – Уфа, 2001. – 210 с.
10. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бержель ; Под ред. В.И. Даниленко. – М., 2000. – 898 с.
11. Барциц И.Н. Правовое пространство России: вопросы конституционной теории и практики / И.Н. Барциц. – М., 2000. – 317 с.
12. Ганцева Л.М. Правовое пространство: социально-философский анализ (на примере Российской Федерации) : дис. ... канд. филос. наук / Л.М. Ганцева. – Уфа, 2001. – 210 с.
13. Керимов Д.А. Конституция СССР и развитие политико-правовой теории / Д.А. Керимов. – М., 1979. – 411 с.
14. Суханов В.В. Правовое пространство и его формы : дис. ... канд. юрид. наук / В.В. Суханов. – М., 2005. – 176 с.
15. Белов Д.М. Конституційний лад як категорія конституціоналізму / Д.М. Белов // «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 19–20 лютого 2016 р. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. – С. 44–49.
16. Белов Д.М. Парадигмальні основи сучасного конституційного ладу України: окремі теоретичні питання / Д.М. Белов // «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22–23 квітня 2016 р. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2016. – С. 53–57.
17. Конституційне право України: [підручник]. 7-е видання, перероблене та доповнене / Під заг. ред. проф. Ю.М. Бисаги та проф. Д.М. Белова. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 476 с.
18. Белов Д.М., Сестренкова О. Принципи правової держави: конституційно-правовий вимір / Д.М. Белов, О. Сестренкова // Конституційно-правові аналітичні студії. – № 1. – 2016. – С. 26–34.
19. Громовчук М.В., Палінчак М.М., Правове регулювання державно-церковних відносин на Закарпатті та в східній Словаччині: історико-правові засади / М.В. Громовчук, М.М. Палінчак // Гарантії прав людини: проблеми правового забезпечення та шляхи їх вирішення: Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених «Травневий з'їзд молодих правознавців» м. Ужгород, 16–18 травня 2014 р. – С. 21–26.
20. Громовчук М.В. Коопераційна модель державно-церковних відносин (на прикладі Словацької Республіки) / М.В. Громовчук // Visegrad Journal on Human Rights: Vedecký časopis Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy. – 2016. – № 2\1. – С. 39–45.